

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ : "ΠΥΡΣΟΥ", Α. Ε.
1940

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΡΗΓΑ

ὑπό

ΛΠ. Β. ΔΛΣΚΑΛΑΚΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βιέννης ἀνακάλυψις τοῦ φακέλου τῶν ἀνακρίσεων, τῶν ὑπουργικῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων τῆς Αὐστρίας μετὰ τῆς Τουρκίας διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ρήγα Βελεστινλή καὶ τῶν συμμαρτυρησάντων συνεργατῶν του καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ κριτικὴ ἐξονύχισις, διέλυσαν κατὰ μέγιστον μέρος τοὺς θρύλους ἐνὸς αἰῶνος καὶ ἔδωσαν σάρκα καὶ ὄσθα ἱστορικῆς πραγματικότητος εἰς τὸ μεγαλουργὸν ἐπιχείρημα καὶ τὸ δραματικὸν τέλος τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγα Βελεστινλή (1). Ἐν τούτοις, παρ' ὅλας τὰς σημειωθείσας μέχρι σήμερον φιλοτίμους προσπάθειάς τῶν Ἑλλήνων ἐρευνητῶν, πέπλος βαθύς μυστηρίου καλύπτει εἰσέτι πᾶν τὸ ἀφορῶν τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἥρωος πρὸ τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναχωρήσεως. Εἰς τὰ πρό τινος ἐκδοθέντα δύο ἔργα ἡμῶν περὶ Ρήγα

(1) Τὸ πρῶτον τμήμα τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν Ρήγαν ἐπισήμων ἐγγράφων ἔφερεν εἰς φῶς ὁ Γάλλος καθηγητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῇ Σχολῇ Ἀνατολικῶν γλωσσῶν τῶν Παρισίων *Αἰμίλιος Λαγράνδ*. Ἐδημοσιεύθη μετὰ μεταφράσεως ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου*, εἰς Δελτίον Ἐθνολ. καὶ Ἱστορ. Ἐταιρείας Τ. Β (1889-91) καὶ εἰς χωριστὸν τεύχος: Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων... Ἀθ. 1891. — Τὸ δεύτερον μέρος, περιλαμβάνον κυρίως τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀλληλογραφίαν τῶν ἀρχῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ παραμεῖναν ἀπρόσιτον ἐν τῷ μυστικῷ αὐτοκρατορικῷ ἀρχεῖῳ μέχρι τοῦ 1927, ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἀνηγγέλθη διὰ τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς πρεσβείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ νέα ταῦτα ἔγγραφα ἐδημοσιεύθησαν μετὰ μεταφράσεως καὶ εἰσαγωγῆς, ὑπὸ *Κωνστ. Ἀμάντου*, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή, Ἀθ. 1930. Διεσκορπισμένα τινὰ σχετικά ἔγγραφα ἀνευρέθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν μεταγενεστέρως (βλ. Βιβλιογραφίαν τοῦ περὶ Ρήγα ὡς κατωτέρω ἔργου μου).

Βελεστινλή⁽¹⁾ ἐπεχειρήσαμεν τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν συνθετικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ φιλολογικοῦ ἔργου του, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς τότε ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ καταστάσεως, ὡς καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους του. Διὰ λόγους ἐμμοιῆς εἰς τὸ χαραχθὲν πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκῶν στοιχείων, περιορίσθημεν τότε εἰς ὀλίγας γραμμὰς ἀφορώσας τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα καὶ τὴν ἐν γένει νεανικὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ζωὴν τοῦ Ρήγα. Ἴδῃ παραθέτομεν πάντα τὰ εἰς γνῶσιν ἡμῶν περιελθόντα στοιχεία, τὰ ὅποια ἴσως δύνανται νὰ ἀποτελέσωσι τὴν βάσιν περαιτέρω ἐρευνῶν πρὸς ὀριστικὴν διαφώτισιν τοῦ τόσον ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τοῦ «Ἑλληνας ἱστορικοῦ τούτου αἰνίγματος».

Ἐἴνε ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Ρήγας, οὔτε εἰς τὰ ἔργα του, οὔτε πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός του, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπολογία του πρὸ τοῦ δικαστοῦ τῆς Βιέννης ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὀνόματός του, τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς ἐν γένει πρὸ τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναχωρήσεώς του ζωῆς του. Τὸ πρῶτον ἔργον του «Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων ἐραστῶν», ἐκδοθὲν ἐν Βιέννῃ τῷ 1790, φέρει τὸ ὄνομα «ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΙΙ ΘΕΤΤΑΛΟΥ», εἰς δὲ τὸν πρόλογον ὁ συγγραφεὺς ὑπογράφει ἀπλῶς «ὁ Ρήγας». Μὲ τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ὀνοματεπώνυμον τοῦ Ρήγα Βελεστινλή Θετταλοῦ ἐμφανίζεται εἰς τὸ κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἐκδοθὲν ἔργον του «Φυσικῆς ἀπάνθισμα...», ἐν ᾧ εἰς τὸν πρόλογον τούτου, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀφιέρωσιν ἀρκεῖται πάλιν νὰ ὑπογράφη «ὁ Ρήγας». Εἰς τὸ ἑπτὰ ἔτη βραδύτερον ἐκδοθὲν βιβλίον «Ὁ Ἰθικὸς Ἰρίπους», περιέχον τρία ξένα ποιητικὰ ἔργα, εἰς μὲν τὸν τίτλον δὲν ὑπάρχει ὄνομα συγγραφέως ἢ μᾶλλον μεταφραστοῦ, εἰς δὲ τὴν ἀφιέρωσιν, αὐτὴν τὴν φορὰν, ὑπογράφει: «Ρήγας Βελεστινλῆς ὁ Θετταλός». Ὑπὸ τὸ ἴδιον τέλος ὀνοματεπώνυμον ἐμφανίζεται εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ 4^{ου} τόμου τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος», ὅπως καὶ εἰς τὴν «Χάρταν τῆς Ἑλλάδος» καὶ εἰς τὴν «Γενικὴν Χάρταν τῆς Μολδοβίας» καὶ εἰς τὴν «Χάρταν τῆς Βλαχίας» καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ

(1) *Ap. Dascalakis, Rhigas Velesinlis (La Révolution Française et les préudes de l'Independance Hellénique), Paris 1937. Ap. Dascalakis, Les œuvres de Rhigas Velesinlis (étude bibliographique suivie d'une réédition critique avec traduction française de la brochure révolutionnaire confisquée à Vienne en 1797), Paris 1937.*

Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκ τῶν ἔργων τούτων (σελ. 199—224) παρέχεται λεπτομερὴς κριτικὴ βιβλιογραφία πασῶν τῶν περὶ Ρήγα πηγῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων βοηθημάτων, ὡς καὶ τῶν εἰδικῶν ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐκδεδομένων συγγραφῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔργα ἔχοντα ποιάν τινα ἔμμεσον σχέσιν πρὸς τὸ παρασκευαζόμενον ἀπελευθερωτικὸν κίνημα καὶ ἐκδοθέντα τὸ ἔτος 1797, ἔτος τῆς συλλήψεώς του (¹).

Δέον γὰρ σημειωθῆναι, ὅτι εἰς τὰ «Στοιχεῖα Φυσικῆς» καὶ εἰς τὴν ὀπισθεν τοῦ προλόγου σελίδα ὑπάρχει ἐπίγραμμα ἐκ δέκα στίχων εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἑλληνοῦ ἐκδότου, φίλου καὶ συνεργάτου τοῦ Ρήγα, Γεωργίου Βεντότη, ἀφιερωμένον εἰς τὸν συγγραφέα, ὃστις ὀνομάζεται «Ρήγας». (Ἦνὲ γὰρ Ἑλλήνων σοφός, οὔτινος οὐνομα Ρήγας). Τὸ ἐπίγραμμα ἄλλως τε τοῦτο δικαίως χαρακτηρίζεται προφητικόν, διότι, δημοσιευθὲν ἑπτὰ ὅλα ἔτη πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου αὐτοῦ, προλέγει ἔν τινι μέτρῳ τὴν μετέπειτα ἑθνικὴν προσπάθειαν τοῦ Ρήγα, διὰ τῶν δύο τελευταίων στίχων:

Ζώης Νεστόριον βίον ὦ τᾶν, Ἑλλάδος υἱας
 Ίαντοδαπῆ σοφίῃ ὄφρ' ἔξ ὕπνου ἀποσείσης.

Ἐπίσης, εἰς τὸν «Νέον Ἀνάχαρσιν», εἰς τὴν ὀπισθεν τοῦ τίτλου σελίδα, ὑπάρχει ἔν ὑπὸ ἀνωύμου συντεταγμένον ἀρχαῖον ἐπίγραμμα:

Μοῦνος ἔην πινάκεσσι κατένθητο πατρίδα Ῥήγας,
 Καίγε ὅσ' ἦδε φέρει βίβλος ἀπειρεσίη.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπίγραμμα εἶναι ἀφιερωμένον «εἰς τὸν Φεραῖον Ρήγαν». Ἀλλ' οὐδαμῶς δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐκ τῆς ἀφιερώσεως ταύτης τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Ρήγας τυχὸν ἐχρησιμοποίησέ ποτε τοιοῦτον ὄνομα, ὅπερ θὰ ἐδικαιολόγει ἔν τινι μέτρῳ τὴν μεταγενεστέραν ἐπίκλησίν του ὡς «Ρήγα Φεραίου». Ἀπλοῦστατα, ὁ συνθέτης τοῦ ἀρχαίου ἐπιγράμματος μετέφερεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως «Ρήγας Βελεστινλῆς» διὰ τὸ ὁμοίμορφον τοῦ συνόλου, γράψας «εἰς τὸν Φεραῖον», δηλαδὴ τὸν ἐκ Φεραῶν, τὸν ἐκ Βελεστίνου.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διασωθέντα, ἐλάχιστα ἄλλως τε, ἰδιόχειρα σημειώματα ἢ ἄλλα στοιχεῖα ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ ἐθνομαρτυροῦ, δὲν ἀνευρίσκωμεν παρὰ τὸ ὄνομα «Ρήγας» ἢ «Ρήγας Βελεστινλῆς». Οὕτω, εἰς μίαν ἀγωγὴν, ἦν ἡγειρεν ἐναντίον τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Χριστοδούλου Κιρλιανοῦ, βαρῶνου Λάγγενφελδ, διὰ καθυστέρησιν μισθῶν τῆς ὡς γραμματέως ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὑπογράφεται «Ρήγας» (²). Εἰς ἔν ἄλλο γαλλιστὶ συντεταγμένον σημείωμα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Πούλιου, ἀφορῶν

(¹) Βλ. πιστὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα ἐν τῷ προμνημονευθέντι ἔργῳ μου «Les œuvres de Rhigas Velestinlis...», σελ. 9—21.

(²) Δημοσιεύματα τοῦ Ν. Jorga εἰς Annales de l'Académie Roumaine, sect. hist. ser. II, t. 36 (1914) p. 929.

έγγραφὴν ὡς συνδρομητοῦ εἰς τὴν «Ἐφημερίδα», ὑπογράφει ἐπίσης «Riga»⁽¹⁾.

Θὰ ἤλπιζέ τις νὰ διαφωτισθῇ περισσότερο περὶ τοῦ ἀκριβοῦς ὀνοματεπωνύμου τοῦ ἐθνομάρτυρος ἡμῶν ἐκ τοῦ φακέλλου τῶν ἀνακρίσεων τῆς Αὐστριακῆς δικαιοσύνης, ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ Ρήγας καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ὑπεβλήθησαν εἰς μακρὰν βασανιστικὴν ἀνάκρισιν καὶ ἦτις ὑπέβαλε περὶ αὐτῶν μακρὰ πορίσματα. Εἰς τὸ πόρισμα τὸ περιλαμβάνον καὶ περίληψιν τῶν ἀπολογιῶν τῶν κατηγορουμένων συνωμοτῶν μετὰ τῆς δηλωθείσης ταυτότητός των, ἀναγιγνώσκομεν: «ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἡλικίας ἐτῶν 40, γεννηθεὶς ἐν Φεραῖς τῆς Θεσσαλίας». (Riga Velestinli, 40 Jahre alt, von Ferris in Thessalien gebürtig...)⁽²⁾.

Καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ἔγγραφα, εἴτε τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, εἴτε τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Βιέννης μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ, ὁ ἐθνομάρτυς ὀνομάζεται «Ρήγας Βελεστινλῆς». Ἄν εἰς τινὰ ἐκ τῶν Γερμανιστὶ ἢ Γαλλιστὶ συντεταγμένων ἔγγράφων τούτων φέρεται ὄχι «Velestinlis» ἀλλὰ «Velestinlis» ἢ «Welestanlis» ἢ «Velestinlis» κλπ., εἶνε προφανές, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἄλλου ὀνόματος, ἀλλὰ περὶ ἐλαφροῦς παραμορφώσεως ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ἔγγράφου ἢ τοῦ ἀντιγραφέως, συνηθιστάτης ἄλλως τε καὶ σήμερον προκειμένου περὶ Ἑλληνικῶν ὀνομάτων γραφομένων ὑπὸ ξένων. Εἶνε πάντως ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ρήγας, ἐν ᾧ καλεῖ ἑαυτὸν πάντοτε Βελεστινλῆν, λόγῳ τῆς ἐκ Βελεστίνου καταγωγῆς του, καὶ οὐδέποτε Φεραῖον, εἰς τὴν κατάθεσιν αὐτοῦ δηλοῖ, ὅτι ἐγεννήθη ὄχι εἰς τὸ Βελεστίνον, ἀλλ' εἰς τὰς Φεράς, χρησιμοποιοεῖ δηλαδὴ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ὄνομα.

Προσφεύγοντες εἰς τὰς πληροφορίες τῶν συγχρόνων, οἵτινες εἴτε ἐγνώρισαν προσωπικῶς τὸν Ρήγαν, εἴτε ἔζησαν πλησίον προσώπων, ἅτινα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζωσι τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν του, δὲν διαφωτιζόμεθα περισσότερο. Εἰς τὰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς, εἰς τὰς ὁποίας ἀνηγγέλθη ἢ σύλληψις, ἢ παράδοσις εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὸ μαρτύριον εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς «Ρήγας»⁽³⁾. Ὁ μόνος ξένος συγγραφεὺς, ὅστις, ζῶντος ἔτι τοῦ

(1) Τοῦ αὐτοῦ εἰς Rivista storica t. I (Βουκουρέστιον 1915) σελ. 35. Βλ. καὶ Εἰσαγωγὴν Κ. Ἀμάντου, εἰς Ἀνέκδοτα ἔγγραφα... σελ. θ. ὑπόσημ.

(2) Λεγρὰνδ—Λάμπρου, ὡς ἄνωτ. σελ. 58 κ. ἐξ.

(3) Πᾶσαι αἱ ὑπὸ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων καὶ ὑπὸ τύπον ἐνημερότητος ἀναγραφεῖσαι περὶ Ρήγα καὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ πληροφορίες, ὅσαι κατέ-

Ρήγα, γνωρίζει τὰς φιλολογικάς, ἰδίως χαρτογραφικάς, ἐργασίας του, ἰσχυρίζομενος μάλιστα, ὅτι ἐγνώρισε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον προσωπικῶς ἐν Βιέννῃ, ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Engel, γράφει, ὅτι εἶναι «Θεσσαλὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Σερβίτσας, φέρων τὸ νεοελληνικὸν ὄνομα Ρήγας» (¹).

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ἀπομνημονευματογράφους τῶν προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν χρόνων, οἵτινες, ὡς ζήσαντες εἰς τὸ περιβάλλον τῶν παραδόσεων περὶ Ρήγα καὶ ὡς ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνομάρτυρος, ἔδει νὰ εἶναι περισσύτερον διαφωτισμένοι, δὲν προσθέτουσι τίποτε ἐπὶ πλέον, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀκριβὲς ὄνομά του. Ὁ Γεώργιος Ζαβείρας εἰς τὸ βιογραφικὸν τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς περιόδου τῆς δουλείας ἔργον του, ὅπερ ἐδημοσιεύθη μὲν τῷ 1872, ἐγράφη ὅμως περὶ τὸ 1804, ἔξ ἡδη μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρήγα καὶ δὴ ὑπὸ Ἕλληνας ζῶντος ἐν Αὐστρουγγαρία, τὸν ὀνομάζει «Ρήγαν Βελεστινλῆν Θεσσαλόν» (²).

Ἐν ἀνωνύμως ἐκδοθὲν ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ Ἕλληνας πατριωτικὸν ἐπαναστατικὸν φυλλάδιον, φέρον τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», εἶναι ἀφιερωμένον «εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἕλληνος Ρήγα» (³). «Ρήγαν ἐκ Βελεστίνου» ἀποκαλεῖ αὐτὸν καὶ ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῆς ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Καποδιστριαίου ἀνευρεθείσης βιογραφίας (⁴).

στη δυνατὸν νὰ περιέλθωσιν εἰς γνῶσίν μου, περιελήφθησαν εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον μου *Rhigas Velestinlis*, σελ. 207.

(¹) «Welches Vergnügen gewährte mir nicht die Bekanntschaft eines jetzt in Wien befindlichen Thessaliers, aus der Gegend des alten Servitza, Namens Riga, welches man Neu-Griechisch *Riga* ausspricht...». (*Johann Christian von Engel*, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle 1797, τ. 1ος, σελ. 473). Βλ. καὶ *Nestor Camariano*, *Contributions à la bibliographie des œuvres de Rigas Velestinlis* (κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν περὶ Ρήγα ἔργων μου, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ περιοδικῷ «*Balkanica*» τοῦ Βουκουρεστίου, 1938. Ἀντικριτικὴν ἀπάντησιν ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ περιοδικῷ «*Νέα Ἑστία*», τόμος 24ος, 1938).

(²) *Γ. Ζαβείρας*, Ἑλληνικὸν θέατρον, Ἀθ. 1872, σελ. 522.

(³) «Ἑλληνικὴ νομαρχία, ἦτοι Λόγοι περὶ ἐλευθερίας... πρὸς ἀφέλειαν τῶν Ἑλλήνων, παρὰ ἀνωνύμου τοῦ Ἕλληνος, ἐν Ἰταλίᾳ 1806». Ἀποδίδεται συνήθως εἰς τὸν μετέπειτα πρωθυπουργὸν Ἰω. Κωλέττην, ἀλλ' ἄνευ θετικῶν ἀποδείξεων.

(⁴) «*Notizie intorno Riga Velestino*» εἰς Σπ. Θεοτόκη, *Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Ρήγα*, Ἀθ. 1931, σελ. 31 : «*Riga di Velestino, così chiamato perchè nacque in Velestino sulla Thessaglia...*». Ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ πρὸς διαφώτισιν τοῦ Ἰω. Καποδιστριαίου συντεθέντος βιογραφικοῦ τούτου σημειώματος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἔλαβε τὰς πληροφορίες του ἐκ τοῦ Γεωργίου